

ÖZEL EĞİTİM GEREKTİREN BİREY, AİLE VE DİN EĞİTİMİ

Prof. Dr. Mustafa USTA

Abstract

PERSON WHO NEEDS EDUCATION FOR HANDICAPPED PEOPLE, FAMILY AND RELIGION

Handicapped people and their families need information and abilities in process of struggling with problems. When these information and abilities are given to them, it should be considered that there is religious aspect of the situation, Because of this, it's necessity to have knowledge about fact of religion for specialist of health of psyche.

Key Words

Injuring, insufficiency, handicap/obstacle, risk, education for handicapped people.

GİRİŞ

Aile tarafından mutluluk ve sevinç kaynağı olarak beklenen misafir, bazen doğumla beraber bazen de daha sonradan kaza veya hastalık gibi nedenlerle akranlarından fiziksel, zihinsel veya duygusal olarak farklılaşarak beklentilere cevap veremeyebilmektedir. Artık bu misafir beklenilenden farklıdır ve akranlarından farklı gelişip büyümektedir. Sevinç artık yerini yoğun bir duygusal karışıklığa bırakmıştır. Ebeveyn için bu; hayallerin yıkıldığı, şokların yaşandığı, bazen kızgınlık ve öfke nöbetlerinin geçirildiği bazen ümitsizlik ve çaresizlik duygularının tadıldığı beklenmedik bir durumdur. Bu durumu kabullenmek, uzun bir süreçle beraber zorlu

mücadeleler gerektirmekte, kimileri için ise belki de mümkün olamamaktadır. Bazen ümitlendiren bazen de çaresizlik içinde kıvrandıran bu uzun ve zorlu mücadeleler yakın çevrenin özellikle de anne babanın stres ve kaygı yaşamalarında neden olmaktadır.

İnsanoğlu, günlük hayatın zorlukları, üstesinden gelemediği problemler ve çözemediği olaylar karşısında duyduğu acz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak, istikbal ve akıbet hakkındaki endişelerini gidermek, devamlı bir ruh huzuruna kavuşmak ister¹. Bu bağlamda akranlarından farklı gelişen birey ve ebeveyni de yaşanan zorluklarla ve sıkıntılarla mücadele ederken tıbbi çareler ve tedavi yollarının yanında sosyal ve moral destek gibi bazı imkânlarla da başvurarak sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu destekler arasında din de yerini alır. Çünkü din, sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturabilmek için hayatın her anına uygulanabilecek referanslar sunmaktadır. Din, elem ve ıstırapları azaltarak insana teselli verir. Kişi, inancı sayesinde düştüğü ümitsizlik girdabından kurtularak huzur bulabilir. Yine din; feragat, fedakârlık, sabır, mücadele ve ümit gibi duyguları canlı tutmak suretiyle hayatın acılarını hafifleten bir güç olarak kişiyi ümitsizliğe karşı koruyan pek çok fonksiyona sahiptir.² Engelli birey ve ailesi sosyal uyumu gerçekleştirmek, yaşananları daha makul bir şekilde anlamlandırmak ve sağlıklı bir yaşam sürdürmek için zaman zaman dini inanç ve değerlere başvurarak ilahi güçten yardım istemektedir.

Avrupa ve Amerika'da yapılan akademik çalışmalarda ve klinik tedavilerde din ve maneviyat üzerinde ciddi olarak durulmaktadır. Amerika başta olmak üzere Hıristiyan toplumlarda yapılan çalışmalarda; çok ağır sağlık sorunları olan hastaların neredeyse %80'i dine ve inanca ihtiyaç duymakta, dinden ve maneviyattan yardım istemekte, sorunlarıyla mücadelelerinde dini ve manevi bir perspektif kullanmaya çalışmaktadırlar.³

Dini değer ve inançlar; özellikle hayatın trajik anlarında veya yoğun gerilim yaşandığı durumlarda gerçekliğin algılanması ve yorumlanmasıyla ilgili olarak pek çok insan için temel referans noktasıdır. Çünkü inanç ve değerlerin en önemli işlevlerinden biri krizlerde çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kullanılmalarıdır. Başka bir ifadeyle, hayat sürekli

¹ Nurten Ünal, Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi (Üniversiteli Gençler Üzerinde Bir Araştırma), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 1998, s.88.

² Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul, 1996, s. 123.

³ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, Karahan Yayınları, Adana 2007, s.3-4.

sorun üretmekte ve insanlar bu durumlarda sıklıkla inançlarına başvurarak⁴ durumu anlamlandırma çabası içine girmektedirler.

BİREYSEL FARKLILIK VE ÖZEL EĞİTİM

Bireysel farklılık insan gelişiminin temel ilkelerindendir⁵ ve doğanın değişmez bir yasasıdır. Fiziksel yapısındaki veya davranışlarındaki farklılıklar, bireyin diğer insanlardan farklı olarak algılanmasına neden oluyorsa bu farklılığa “bireysel farklılık” denir.⁶

Normalden farklı özelliklere sahip olan bu bireylere eğitim ortamlarında özel uyarlamaların ve düzenlemelerin yapılması gerekebilir. Yeterlilik ya da yetersizlikleri ne olursa olsun her bireyin, bireysel yaşam amacına ulaşabilmesi ve saklı kalmış yeteneklerini ortaya çıkartıp geliştirebilmesi için yardıma ihtiyacı vardır. Bu yardım ihtiyacının giderilmesinde eğitimin yeri büyüktür.⁷

Her birey, birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar genel olarak bedensel, bilişsel ve duyuşsal olarak gruplanabilir. Her birey; kendine özgü bedensel yapıya ve işlevlere, çeşitli alanlarda duygusal özelliklere ve öğrenme özelliklerine ve hızına sahiptir. Bu farklılıklar belli sınırlar içinde olduğunda, öğrenciler genel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Ancak, farklılıkların daha büyük boyutlu olduğu bireylerde, genel eğitim hizmetleri yetersiz kalmakta ve eğitimde özel düzenlemelere gidilerek özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu bireyler özel eğitim gerektiren bireyler olmaktadır.⁸

Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, demokratik toplumların temel koşullarından biridir. Bu nedenle çağdaş eğitimin bireysel farklılıklara duyarlı olması ve her bireye ihtiyacı olan gelişme fırsatını sağlaması beklenir.⁹ Özel gereksinimi olan bireylere, özel eğitim hizmetleri sunulmaksızın bu fırsatın sağlanabilmesi mümkün gözükmemektedir.¹⁰

⁴ Halil Ekşi, “Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, (Yayınlanmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2001), s.2.

⁵ Atıla Cavkaytar ve İbrahim H. Diken, *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2005, s.7.

⁶ Mehmet Özyürek, *Bireysel Farklılıkları İnceleme Yaklaşımları*, Ankara: KÖK yayıncılık, 2005, s.24.

⁷ İbrahim Ethem Özgüven, *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Eğitim*, Ankara: PDRM Yayınları, 1999, s.328.

⁸ S. Sunay Yıldırım Doğru, “Özel Eğitimde Kullanılan Alternatif Programlar”, *TUBAV Bilim Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1 (2009), s.114.

⁹ Yıldız Kuzgun, “Özrümlü Bireylere Rehberlik”, *Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1 (Mayıs 1991), s.10.

¹⁰ Gönül Kırcaali-İftar, “Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim”, Süleyman Eripek (Ed.), *Özel Eğitim (İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı)* içinde (1-13), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.3.

Özel Eğitimle İlgili Temel Kavramlar

Özel gereksinimi olan bireylerin kimler olduğunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için bu terimle birlikte kullanılan, zedelenme, yetersizlik (özür) ve engel, terimlerinin açıklığa kavuşturulması yararlı olacaktır.

1. Zedelenme

Bireyin psikolojik, fizyolojik, anatomik özelliklerinde geçici ya da kalıcı türden bir kayıp, bir yapı veya işlev bozukluğu meydana gelmesi sonucunda¹¹ organların işlevlerini yerine getirmede ve görevlerini yapmada etkili olan zorlanma durumudur.¹² Örneğin, işitmede önemli rol oynayan orta kulak kemikçiklerinin yapışık olması, görme sinirlerinin bir hastalık nedeniyle bozulması, kromozom bozuklukları, beyin hücrelerinin zarar görmesi birer zedelenme durumudur. Ancak zedelenme her zaman yetersizliğe neden olmayabilir.¹³

2. Yetersizlik

Zedelenme sonucu, normal kabul edilen bir etkinliğin yerine getirilememesi, önlenmesi ve ya sınırlanması haline yetersizlik denilmektedir.¹⁴ Daha kısa bir ifadeyle yetersizlik, bireyin herkes tarafından normal kabul edilen bedensel ve zihinsel davranışları yerine getirmedeki sınırlılık durumudur. Bireyin kulak kemikçiklerinin yapışık olması veya zedelenmiş olması nedeniyle işitememesi, görme sinirlerinin zedelenmesi sonucu görememesi, beyin hücrelerinin zedelenmesi sonucunda öğrenememesi yetersizliğe örnek olarak verilebilir. Bireyin bu yetersizlikleri eğitim ya da iş yaşamını veya toplumsal hayatını sınırladığı zaman, birey yalnızca yetersiz olmakla kalmaz aynı zamanda engelli de olur.¹⁵

3. Özür/Engel

Bireyin yaşamı boyunca yaşına, cinsiyetine, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri yetersizliği yüzünden gereği gibi yerine getirmede¹⁶ karşılaştığı sınırlılıklardır. Engel terimi yetersizliği olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemi tanımlamaktadır.

¹¹ Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek ve Süleyman Eripek, **Özel Eğitime Giriş**, 9. Baskı, Ankara: Karatepe Yayınları, 1998, s.5

¹² Ataman, s.14.

¹³ Cavkaytar ve Diken, s.7-8.

¹⁴ Özsoy, Özyürek ve Eripek, s.5.

¹⁵ Gönül Kırcaali-İftar, "Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim", Süleyman Eripek (Ed.), **Özel Eğitim (İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı)** içinde (1-13), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.3.

¹⁶ Kırcaali-İftar, s.4.

“Engel, kişinin yetersizliği nedeniyle çevresine uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır” diye kabul edilir.¹⁷

Pek çok yetersizlik çok küçük çevresel düzenlemelerle ortadan kaldırılabileceği gibi, pek çoğu da çevrenin beklentileriyle birlikte altından kalkılması güç ve ağır bir yük olabilmektedir. Eğer çevrenin beklentileri bireyin yapabildiklerinin üzerinde olursa birey bu beklentileri karşılayamaz duruma düşeceğinden dolayı engel durumuyla karşılaşacaktır.¹⁸ Örneğin gözleri görmeyen bir birey, eğer eğitim ortamında, günlük yaşamda veya iş hayatında herhangi bir sınırlamayla karşı karşıya değilse, bu birey engelli değildir. Diğer yandan özürlü bir birey, belli ortamlarda engelli olabilirken, başka ortamlarda engelli olmayabilir. Örneğin, görme özürlü bir birey, uygun fiziksel donanıma sahip (asansörlerde sesli sinyallerin, kapılarda Braille yazıların yer alması, vb.) kendi iş yerinde engelli olmazken, bu özelliklere sahip olmayan iş yerlerinde engelli olabilir.¹⁹ Zihinsel yetersizliği olan bir birey okul içi akademik çalışmalarda problemlerle karşılaşabilirken okul dışındaki faaliyetlerinde önemli bir problemle karşılaşmayabilir ya da bedensel engelli bir birey spor ve oyun alanlarında sorun yaşarken, gerekli düzenlemeler yapılmış olan sınıfta hiçbir sorunla karşılaşmayabilir.

Bireyin çevreyle etkileşiminde yaşadığı sorun, yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi yetersizliğinden bağımsız olarak mimari düzensizlikler ya da insanların tepkileri sonucunda oluşabilir. Sonuç olarak yetersizlik ile engel arasında bire bir olmayan yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Yetersizlik mevcut duruma ve koşullara bağlı olarak engele dönüşebilir. Benzer şekilde engelin nedeni yetersizlik olabilir ya da olmayabilir. Zedelenme ve yetersizlik durumunun engele dönüşmesinin önlenmesinde iki temel etmen vardır:

Özel eğitim aracılığıyla özel gereksinimli bireylere bilgi ve beceri kazandırmak.

İçinde yaşadıkları çevreyi özel gereksinimli bireylerin kullanabilecekleri hale getirmek.

Yetersizlik ile engel arasındaki bu kesin ve açık farklılıklara rağmen, geleneksel olarak bu iki terim birbirinin yerine kullanılmaktadır. Türkiye’de yetersizliği olan bireylere sağlanan özel eğitim hizmetlerinin son derece sınırlı olması, okulların ve çevrenin fiziksel düzenlemelerinde bu bireylerin

---

¹⁷ Ataman, s.14.

¹⁸ Cavkaytar, s.8.

¹⁹ Kırcaali-İftar, s.4.

yeterince dikkate alınmaması, yetersizlik kavramını neredeyse engel kavramıyla eş anlamlı hale getirmiştir.²⁰

Ayrıca Türkiye'deki okullarda var olan eğitim ortamlarının ve eğitim programlarının normal öğrenciler dikkate alınarak düzenlenmesi ve yürütülmesi, yetersizliği olan çoğu öğrencinin bu ortam ve programlardan yararlanmalarında ciddi sınırlılıklar oluşturmaktadır. Bu varsayımdan hareket ederek, bazı özel gereksinimi olan bireyler için "engelli" terimi kullanılmıştır.²¹

Engel, toplumsal çevrenin bireyden beklentileri ve bu beklentileri karşılama durumuna göre şekillendiğinden engel durumunun önlenmesi de yine toplumun beklentileriyle alakalıdır. Öncelikle ailenin daha sonra yakın çevre ve toplumun beklentileri bireyin yeterliliklerine uygun düzeye geldiğinde bireyin karşılaşacağı olası engellilik durumları daha aza indirgenebilecektir. Çünkü çevrenin dikkati bireyin yetersizliklerinden çok yeterlilikleri üzerinde yoğunlaşacaktır. Böylece birey yapamadıklarından değil yapabildikleriyle değerlendirilecektir.²²

4. Risk Taşıma

Risk taşıma, halen bir yetersizliği belirlenemeyen ancak ileride yetersizlik gösterme olasılığı normalde beklenenden daha fazla olan çocukları ifade etmektedir. Risk taşıma kavramı, erken müdahale programları, erken eğitim, erken çocukluk özel eğitimi gibi okul öncesi özel eğitim uygulamalarında çoğunlukla kullanılan bir kavramdır.²³

5. Özel Eğitim

Özel eğitim, ortalama öğrenci özelliklerinden önemli ölçüde farklılaşan öğrencilere sağlanan, bireysel olarak planlanmış ve bireyin bağımsız yaşama becerilerini en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen eğitim hizmetlerinin bütünüdür.²⁴

Millî Eğitim Bakanlığının 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde özel eğitim; "özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim" şeklinde tanımlanır. Ayşegül Ataman pek çok özelliği de ekleyerek

²⁰ Ataman, s.14-15.

²¹ Kırcaali-İftar, s.4.

²² Cavkaytar ve Diken, s.8.

²³ İbrahim H. Diken (ed.) *Özel Eğitim*, Ankara: Pegem Akademi, 2008, S.4.

²⁴ Kırcaali-İftar, s.3.

özel eğitimi şöyle tanımlamıştır: Çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek toplumla kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitimidir.²⁵

6. Özel Eğitim Gerektiren Birey

Ülkemizde yaygın olarak “özel eğitime muhtaç çocuk” terimi kullanılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararıda ise “özel eğitim gerektiren birey” terimi kullanılmıştır. Kararıda özel eğitim gerektiren birey; “çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyi” ifade etmektedir.

Özel eğitim gerektiren, diğer bir deyişle özel gereksinimli öğrenciler, genellikle şu gruplarda toplanmaktadır.

Zihinsel yetersizlik (hafif, orta, ağır, çok ağır)

İşitme yetersizliği

Görme yetersizliği

Ortopedik yetersizlik

Sinir sisteminin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan yetersizlik

Dil ve konuşma güçlüğü

Özel öğrenme güçlüğü

Birden fazla alanda yetersizlik

Duyusal uyum güçlüğü

Süreğen hastalık

Otizm

Sosyal uyum güçlüğü

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu

Üstün ve özel yetenek²⁶

²⁵ Ataman, s.19.

²⁶ Diken, s.11.

Gelişmiş ülkelerdeki uygulamalarda, çocuğun yetersizliği, onun doğrudan özel gereksinimli olarak adlandırılması sonucunu getirmez. Çocuğun durumu çok yönlü olarak değerlendirilir. Çocuğun gereksinimlerinin karşılanmasında normal eğitim programlarının yeterli olup olmadığına bakılır. Eğer bu programların çocuğun gereksinimlerinin karşılanmasında yeterli olmadığına ve bazı özel eğitim hizmetlerinin sağlanmasına ihtiyacı olduğuna karar verilirse, çocuk özel gereksinimli ya da özel eğitim gerektiren çocuk olarak tanımlanır.²⁷

ÖZEL EĞİTİM VE DİN

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin varlığı insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen eğitimleri ile ilgili çalışmalar ise çok daha sonraları yapılabilmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin, bir birey olarak görülerek eğitimlerine yönelik çalışmaların gecikmesi aslında normal gelişim gösteren yetişkin bireylerin normal dışı kabul ettikleri diğerlerine karşı tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bu tutum bilim, teknoloji ve uygarlığın gelişimi ile değişiklik ve gelişim göstermiştir.

Özel Eğitimin Gelişimi ve Din

Özel gereksinimli bireylere yönelik tutum ve davranışlara ilişkin tarihsel bilgiler antik çağa kadar uzanmaktadır. Bazı dönemlerde sakatlık ve özürülük Tanrının bir cezası, normal bireyler için bir yük olarak görüldüğünden özürülenden uzak durmak veya onu yok etmek düşüncesi yaygınlaşmış ve bu bireyler zaman zaman öldürülmüş veya ölüme terk edilmiştir. Bazı dönemlerde ise bu bireyler öldürülmemişler fakat İsrail Kavmi'nde olduğu gibi değirmen ve su dolaplarına hayvan yerine koşmak, Roma İmparatorluğu döneminde olduğu gibi forsacılık ve dilencilikte kullanılmak ya da Eski Çin'de olduğu gibi fuhuşta çalıştırmak şeklinde birçok kötü işlerde kullanılmış ve hor görülmüşler, bazı toplumlarda ise cüzamlılar gibi ayrı koloniler halinde yaşamaya zorlanmışlardır.²⁸

Özel gereksinimli bireylerin bu şekilde istismar edilmelerinin ve öldürülmelerinin üç temel sebebi vardır.

Faydacılık: İlkel toplumların birçoğunda bireylerin varlığını devam ettirebilmeleri için üretici, savaşçı, sihirbaz gibi sınırlı görevlerden birisini yerine getirebilecek yeterlilikte olması gerekirdi. Eğer birey özel gereksinimli ise bu "toplumun sırtından atılması gereken bir ağırlık"²⁹ ve "sorumluluk" anlamına gelirdi. Engelli birey, ihtiyaçlarını tek başına

²⁷ Cavkaytar ve Diken, s.10.

²⁸ Enç, Çağlar ve Özsoy, s.44.

²⁹ Enç, Çağlar ve Özsoy, s.43.

karşılayamadığı durumlarda yardıma ihtiyaç duyacak ve sürekli birilerine bağımlı kalacaktır. Bu durumun, hem engelli bireyin hem de bağımlı olduğu diğer bireylerin topluma yapabileceği katkıları engelleyeceğine inanılmıştır.³⁰ Bu sebepten bazı ilkel Afrika topluluklarında çok yaşlılar ve sakatlar ölümleri beklenmeden yok edilmiştir. Eski German kabilelerinde ise erkek çocuk tarafından yaşlı baba suda boğulmuş, sakat doğan ve ya sakatlanan çocuk ise babası tarafından yok edilmiştir.³¹

Tophumsal değer sistemi: MÖ 355’de Aristo’nun “mükemmel olmayan hiçbir şeyin gelişmesine izin vermeyin” ifadesinin etkisi altında kalan Yunan ve Roma kültürlerinde bu anlayışın bir sonucu olarak güzellik, güç ve zekâ desteklenirken mükemmel olmayanlar arasında yer alan engelliler yok edilmiştir. Roma’da engelli çocuklarla ilgili çıkan yasayla; ağır derecede engeli bulunan çocukların öldürülmesi, terk edilmeleri, köle olarak satılmaları ya da dilendirilmeleri uygun bulunmuştur. Ayrıca Roma’da, varlıklı kişi ya da ailelilerin konukları eğlendirmek için zihinsel engelli bireyleri “soytarı” olarak kullandıkları bilinmektedir.³²

Doğüstü güçlere olan inanç: Farklı özelliklere sahip bireylerin istismar edilmelerinin nedenlerinden biri de doğüstü güçlere olan inançtır. Doğüstü güçlere inanç sistemi, engelli çocukların ve ailelerinin Tanrı tarafından cezalandırıldığını bu yüzden anne babaların çocuklarını öldürerek onları tekrar Tanrıya göndermeleri gerektiğini vurgulamıştır.³³ Tanrının bu cezalandırması, ya kendilerinin ya da ana babalarının bir suçundan ötürüdür ki bu kişilere yardım etmek Tanrının hışmını kendi üstüne çekmek olacağından engelliden uzak durmak, onu yok etmek gereklidir.³⁴ Böylece Tanrının rahmetinin sağlanacağı beklenirdi ki bu kanı Eski Mısır ve İsrail gibi bazı topluluklarda yaygındı.³⁵ İkel toplumlar; engelli bireylerden kurtulmak için onları bazen orman, çöl ya da dağlarda ölüme terk etmişler bazen ise doğar doğmaz silahla vurarak öldürme, vadi veya nehirlere bırakma, canlı canlı gömme ya da vahşi hayyalara yem olarak terk etme yolunu seçmişlerdir. Bazı dönemlerde ise engelli kişinin cinlerinin olduğuna ve vücudunda kötü ruhları barındırdığına, bu kötü ruhları kovmak için

³⁰ Semra Şahin, “Özel Eğitimin Tarihçesi”, Ayşegül Ataman (Ed.), *Özel Eğitime Giriş* içinde (49-70), Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2005, s.49

³¹ Enç, Çağlar ve Özsoy, s.42.

³² Şahin, s. 49.

³³ Şahin, s. 49.

³⁴ Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek, *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar “Özel Eğitime Giriş”*, 9. Baskı, Ankara: Karatepe Yayınları, 1998, s.12.

³⁵ Enç, Çağlar ve Özsoy, s.44.

birçinin dövülmesi gerektiğine hatta başlarının kayalara vurularak kötü ruhlardan arındırılması gerektiğine inanılmıştır.³⁶

Ortaçağın Batı toplumunda, mahiyeti tam olarak anlaşılabilen akıl ve ruh hastalıklarının sebebi metafizik varlıklara atfedilerek tabiatın cin ve şeytan gibi insanüstü ve bedensiz güçlerle dolu olduğuna ve gözle görülmeyen bu varlıkların insanları istila edip, onları tedavisi mümkün olmayan hastalıklara sürükleyebileceklerine inanılmaktaydı. Buna anlayışa paralel olarak özürsüz doğan veya daha sonra değişik bedenî veya aklı rahatsızlıklara yakalanıp özürsüz duruma gelen bireyler, sihirli ve doğaüstü güçlerin etkisi altında oldukları inancı ile "cadı" muamelesine tabi tutularak yargılanıp yakılmışlardır. Batı toplumunun özellikle zihinsel engelli bireylere, içinde "şeytan" veya "cin" olduğu gerekçesiyle bu şekilde zulmetmeleri ve öldürmeleri sanayileşme döneminin başlarına kadar devam etmiştir.³⁷

Özel gereksinimi olan bireylere karşı bazı dönemlerde ve topluluklarda sergilenen kötü işlerde çalıştırılıp hor görülme ve öldürülme gibi olumsuz tutumların semavi dinlerin öğretileriyle ve insanlığa kattığı değerlerle birlikte bilimsel gelişmelerin ışığında değişmesi zamanla büyük ölçüde sağlanarak onların bir birey olduğu ve her bireyin de insanca yaşama hakkının olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. Kutsal kitaplardaki hasta, sakat, yaşlı ve yoksulların koruyup gözetilmesi ve onlara merhametli davranılmasıyla ilgili ilahî buyruklar neticesinde tapınaklar ve ibadethaneler bu gibi kimselerin sığınabildikleri yerler olmuştur. Zamanla bağış ve vakıflar yoluyla dini kurumlar, ihtiyaç sahiplerinin barınma, beslenme, sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak bakım evleri kurarak sosyal yardım çalışmalarının öncülüğünü³⁸ ve bir anlamda da özel eğitimle ilgili ilk çalışmaları yapmıştır.³⁹

İslam'da Bireyin Değeri ve Çocuk

İster ruhen ve bedenlen sağlıklı, isterse her hangi bir nedenle engelli olsun, İslâm anlayışına göre evreni değerli kılan insandır ve bütün insanlar saygı ve hürmete lâyıktır. Allah'ın yeryüzündeki halifesi⁴⁰ olarak yaratılan insan, gerek fizyolojik ve biyolojik olarak gerekse yetenekleri ve özellikleri sayesinde diğer canlılar arasında seçkin ve özel bir konuma sahiptir. Bu özel

³⁶ Şahin, s. 49.

³⁷ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürsüzlüğe Karşı Mücadele*, İstanbul: Türdav Yayınları, 2001, s.14.

³⁸ Enç, Çağlar ve Özsoy, s.45..

³⁹ Şahin, s. 49.

⁴⁰ Bakara, 2/30; Sâd, 38/26; En'âm, 6/165; Yûnus, 10/14; A'râf, 7/69, 74; Neml, 27/62; Fâtır, 35/39

konum, Allah'ın insana kendi ruhundan üfleyerek⁴¹ ve onu kendi sıfatlarının bazısıyla techiz ederek⁴² en güzel şekilde yaratmasıyla⁴³ sağlanmıştır.

İnsanın sahip olduğu değer ve üstünlük onun akıl, fikir ve irade ile donatılması; iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hayrı şerden ayırabilecek yeteneğe sahip olması; ilâhi emaneti ve sorumluluğu yüklenmesi⁴⁴ ve ilâhî tekliflere muhatap kılınması sebebiyledir. İnsanın bu üstünlüğü onun maddî ve fiziki yapısı ile ilgili değil, manevî ve ruhi yapısı ile ilgilidir.⁴⁵ İnsan olmanın onurunu kazanmanın yolu da yaratılış gayesinin bilincinde olmaktan ve sahip olduğu psikolojik güçleri kullanmaktan geçmektedir.⁴⁶ Zira insanların bedensel olarak engelli veya sağlıklı olmalarının önemi yoktur. Çünkü her insan, Allahın yeryüzündeki en değerli ve kıymetli varlığıdır.⁴⁷

Hz. Muhammed (sav); özürlü bireylere ve çocuklara özel ilgi göstermiş, sosyal hayatta var olabilmeleri için yetenekleri ve imkânlarını dikkate alarak onlara toplum içinde çeşitli görevler vermiş, güçlerinin yetmediği konularda ise onları sorumlu tutmamıştır. Peygamber efendimiz “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır (sorumluluğu yoktur). Bulûğ çağına erinceye kadar çocuktan. Uyanıncaya kadar uykuda olan kimseden ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından.”⁴⁸ buyurarak zihinsel engellilerin, sorumluluklarının çerçevesini belirlemiş, onlara özel ilgi göstermiş ve merhametli davranmıştır. Ayrıca görme, konuşma ve işitme sorunu çeken kimselerin durumlarına ve ihtiyaçlarına göre yol gösterme, laf anlatma gibi yapılabilecek her türlü yardımın sadaka yerine geçeceği konusunda da tavsiyelerde bulunmuş ve ahlaki düzenlemeler getirmiştir.⁴⁹ Engelli bireylerin toplum içinde yer bulmaları ve diğer insanlara muhtaç kalarak dilenci durumuna düşmemeleri için onlara gerekli değeri vererek topluma uyumlarına destek olmuş, ticari faaliyetlerde bulunabilmeleri için kolaylıklar sağlamıştır.⁵⁰

Varlıkların en mükemmeli ve en şerefli olan ve âlemde var olan her şeyin hizmetine sunulduğu insanın Allah katındaki değeri; iman, ibadet, salih

⁴¹ Secde, 32/9; Sâd, 38/72; Hicr, 15/29

⁴² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, 1. Basım, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2004, c.10 s. 338.

⁴³ Tin, 95/4; Teğabun, 64/3

⁴⁴ Ahzap, 33/71

⁴⁵ Saffet Sancaklı, Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış açısının Tespiti, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. VI, Sayı.2, (2006), s.39-40.

⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, c.15, s.199.

⁴⁷ Bakara, 2/34; İsrâ, 17/70.

⁴⁸ Buhârî, Talâk, 11, Hudûd, 22; Ebû Dâvud, Hudûd, 17; Tirmizî, Hudûd, 1

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 169.

⁵⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, Ankara: TDV Yayınları, 2000.

amel, kötü davranışta bulunup bulunmama, takva ve güzel ahlak ile orantılıdır. Çünkü Allah insanları bu açıdan değerlendirmekte onların fizik yapılarına, renklerine, ırklarına, cinsiyetlerine, servetlerine, sağlam veya engelli oluşlarına bakmamaktadır.⁵¹ Allah katında yaratılan tüm insanlar “insan” olarak yaratılmış olmak bakımından eşittir ve değerlidir.⁵² Bu denli değerli ve kıymetli olan insanın dünya hayatını süsleyen en kıymetli ve değerli varlıklarından biri çocuklarıdır.⁵³ Çocuklara verilen değere, İslam’ın gerek kutsal kitabı Kuranı Kerim’in ifadelerinde ve gerekse İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav)’in söz ve davranışlarında sıklıkla rastlamak mümkündür.

Kuran’da 297 ayet direkt olarak çocuklardan bahsetmektedir. Ancak çeşitli yönlerden çocuklarla alakalı ayetlerin sayısı 342’yi bulmaktadır. Kuranda baba-evlat ilişkilerinden bahseden ayetlere bakıldığında, her defasında babanın oğluna hitap tarzının “yavrucuğum / oğulcuğum”; çocuğun babasına hitap şeklinin ise “babacığım” tarzında olduğu görülmektedir. Böylesi bir hitap şeklinin, İslam’ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’in birçok ayetinde yer alması dikkat çekicidir. Gerçekten de, baba-evlat ilişkilerinde, sevgi-saygı ve şefkat yüklü bu ifadelerin, Kuran ayetleri aracılığıyla insanlara duyurulması, İslam’ın çocuklara verdiği değeri belirtmesi bakımından önemlidir.⁵⁴ Zira çocuklar korunmaya, şefkate ve merhamete ihtiyaç duymaktadırlar. Sevgili Peygamberimiz, "Küçüklerle merhamet etmeyen bizden değildir..."⁵⁵ Buyurarak çocuklara karşı davranışlarımızın temeline merhamet unsurunu yerleştirmiştir.

Küçük bir bebek iken, Firavun’un kötülüğünden korunmak maksadıyla, bir sandık içinde Nil nehrine bırakılmak zorunda kalınan Hz. Musa’nın annesinin trajik öyküsünü anlatan ayetler,⁵⁶ bir annenin bebeğine karşı duyduğu derin sevgi ve şefkatin etkileyici ifadeleridir. Yine, oğlu Yusuf’un

⁵¹ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, s.99

⁵² “Ey insanlar! Şuna dikkat ediniz ki, sizin Rabbiniz birdir: babanız birdir. Arabın arap olmayana, arap olmayanın araba; beyazın siyaha, siyahın beyaza Allah korkusu dışında hiç bir üstünlüğü yoktur.” Hucurat 49/13; “Allah katında en üstün olanınız Allah’tan en çok korkanınızdır.” Hucurat 49/13; “Ancak Allah’a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde) fayda bulur” Şuara 26/89; “Her birinizin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır” En’âm, 6/132; “Allah sizin suretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize ve amellerinize bakar” Buhari, Edep,38

⁵³ Kehf, 18/46

⁵⁴ Mehmet Emin Ay, “Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı”,

(19.12.2009)

⁵⁵ Tirmizî, “Birr”, 15

⁵⁶ Kasas 28/ 10-13

kaybolması sonucunda, ona karşı taşıdığı sevgi ve hasretinden dolayı, gözlerinin kör olmasına sebep olan ağlayışlarıyla Hz. Yakup da bu konuyla alakalı ilgi çekici bir örnektir.⁵⁷

İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav) de çocuklara büyük bir değer vermiş ve bunu çeşitli şekillerde ifade etmiştir. O, öncelikle kız ve erkek ayırımını ortadan kaldırmış ve çocuklar arasında mutlaka eşit davranılmasını istemiştir.⁵⁸ Yolda karşılaştığı çocukların hal ve hatırlarını sorarak⁵⁹ onlarla selamlaşmış,⁶⁰ fırsat buldukça ilgilenerek oyunlar oynamıştır⁶¹ onlara sevgi ve şefkat göstermiştir.

Yine O, çocuklara beddua etmeyi yasaklamış *“küçüklerimize şefkat göstermeyen bizden değildir”*⁶² Buyurarak, çocuklara karşı sevgi ve şefkat göstermeyi manevî müeyyidelerle topluma kabul ettirmiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur. Onun bu başarısında bizzat kendi çocuklarına, torunlarına ve zamanında yaşamış bütün çocuklara gösterdiği yakın ve sıcak ilginin büyük rolü olmuştur. *“Çocuklarınızı çok öpün. Zira her öpücüğünüz için cennette size bir derece verilir.”* hadisinde çocukları sevmeyi, okşamayı, onların gönüllerini almayı tavsiye eden⁶³ Hz. Muhammed (sav) torunu Hz. Hasan'ı öptüğü bir gün yanında bulunan sahabeden Akra b. Hâbis 'Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim.' deyince. "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." buyurmuştur.⁶⁴

Peygamberimizin çocuklarla selamlaşarak onların hatırlarını sorması, ilgi ve şefkat göstererek onları okşamayı ve bağına basması; çocukları sevdiğinin ve bir birey olarak onlara ne kadar önem ve değer verdiğinin bir göstergesidir ki bu çocukların hayata hazır hale getirilmeleri için nasıl yetiştirilmesi gerektiği konusunda ebeveynlere yol göstermektedir.

Çocuğu hayata hazırlamak, ona güzel ahlâk kazandırmak, temel dinî bilgileri öğrenmesini sağlamak ana babanın çocuğuna vereceği en güzel hediyelerdir. Hz. Muhammed (sav) *“Bir babanın evladına verebileceği en değerli hediye iyi bir eğitimidir”*⁶⁵ buyurarak çocukların eğitimini tavsiye

⁵⁷ Yusuf 12/ 84-86

⁵⁸ Müslim, Hibat, 13

⁵⁹ Buhari, Ebed, 81.

⁶⁰ Buhari, İsti'zan, 14

⁶¹ Tirmizî, menâkıb 30 (V, 656-57)

⁶² Müslim, Birr,

⁶³ Mehmet Emin Ay, “Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı”,

⁶⁴ Buhari Edeb 18,

⁶⁵ Buharî, Vesâyâ,9

etmiştir. Çocuğun eğitilmesi anne babanın çocuğuna karşı görevi, çocuğun da ana-babası üzerindeki bir hakkıdır.

Hayatın Anlamı ve Din

İnsan hayatında dinin önemli bir yeri vardır. Din, insanlığa sunduğu bir takım değerler ve ilkeler sayesinde insanı bunalım ve buhranlar karşısında korur. Bu nedenle toplumların bunalımlı ve buhranlı dönemlerinde dini eğilimler artmaktadır.⁶⁶ Bu şekilde insanların sıkıntı ve kriz anlarında dine yönelmeleri evrensel bir durumdur.⁶⁷

Din bireye; kendisini ve dış dünyasını tanıma anlama, bilgi sahibi olma ve buna paralel olarak da bir yaşam felsefesi oluşturabilmesi açısından bir takım bilgiler sunmaktadır.⁶⁸ Hayatına bir anlam belirleyememiş kişiler ise çoğu zaman ruhsal sıkıntılar yaşar, daha sonraki yıllarda depresyon, anksiyete veya endişe bozuklukları gibi durumlarla karşılaşabilirler.⁶⁹

Engelli bireyin kendi engel durumunu anlaması ve kavraması, olumlu benlik kavramı geliştirmesi ve kabul düzeyinin yüksek olması öncelikli olarak kişinin engel durumuyla ilgili sağlıklı tutum ve davranışlar gerçekleştirebilmesiyle mümkün olabilecektir. Sağlıklı tutum ve davranışların oluşmasında ise manevî değerlere sahip olmanın, inancın, kısacası dinin önemli bir yeri vardır. Çünkü fert, Allah'a iman duygusuyla birtakım manevî değerlere bağlanmakta ve aynı değerlere inanan diğer insanlarla birlikte olma duygusuyla, toplumda kendisinin de bir yerinin ve anlamının olduğunu kavramakta, sorunları aşabilecek gücü kendisinde hissederek güven duygusu kazanabilmektedir.⁷⁰ Bu sebeple, özürlü çocukların eğitimlerinin, en asgari derecede kısıtlayıcı bir çevrede, kendi yaşlarıyla beraber eğitim-öğretime tâbi tutulması daha doğru olacaktır. Çünkü ancak bu sayede özürlü çocuğu toplum içine hazırlamak, normal çocuklar ile etkileşimini sağlamak ve toplumun genel değerlerini gözlemesini, öğrenmesini ve uygun davranış biçimlerini geliştirmesini gerçekleştirmek mümkün olacaktır. İşte bu bağlamda din, bir taraftan çocuğu toplumsallaştırırken, öte yandan ona psikolojik anlamda önemli bir destek de sağlayacaktır.⁷¹

⁶⁶ Mustafa Usta, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstanbul: MÜİFVY, 2001, s.24.

⁶⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 2. Baskı, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1959, s.36.

⁶⁸ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, Ankara: İletişim Yayınları, 1982, s.24

⁶⁹ Kemal Sayar, *Ruh Hali*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006, s.31.

⁷⁰ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun: Aksiseda Yayınları, 2000, s.71.

⁷¹ Mehmet Emin Ay, "Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı",

Birey dini inancı sayesinde, sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücünü kendinde bulabilmektedir.⁷² Ayrıca üzüntü ve ızdırapları azaltıcı ve teselli verici bir umut kaynağı olan dini inancı sayesinde birey stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir.⁷³ Çünkü din önce bireylerin iç dünyalarında bozulan ve çürüyen hedefleri iman ve ahlakla tamir etmeyi, sonra da sosyal hayata yansıyan bozulma ve çürümelerle zarar görmüş olan ölçü ve dengenin yeniden sağlanmasını hedeflemiştir.⁷⁴

İçinde bulunduğu durumu anlama, anlamlandırma çabası içinde olan insan yaşadığı durumla ilgili olarak kendisine sorduğu “neden benim başıma geldi”,⁷⁵ içinde “bulduğum bu durum Tanrının bir cezası mı yoksa imtihanı mı”, “Tanrı bununla ne murat ediyor” gibi sorulara cevap arayacaktır.⁷⁶ Engelli bireyin bu şekilde cevap aradığı sorular nedeniyle kısır bir döngü içinde kalmasını, ancak inancın ona sağlayacağı manevi güç bertaraf edebilir.

Özel Eğitim ve Din Eğitimi

Özel gereksinimli bireylerin gelişimi normal bireylerden farklı olduğu halde gelişim ihtiyaçları farklı değildir. Bu bireylerin de yemek, içmek, sevmek, başarmak, kabul edilmek ve toplumun bir üyesi olarak yaşamak gibi gereksinimleri vardır. Bu nedenle özel gereksinimli bireylerin sosyal çevrede yaşamlarını sürdürmeleri için gereken kişilik olgunluğuna erişmeleri, ancak sözü edilen ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mümkündür.⁷⁷ Bu ihtiyaçların en önemlisi ise eğitimidir. İslam dini de ilme ve eğitime değer vermiş ve bu konu üzerinde önemle durmuştur. Aynı zamanda bir eğitimci olan Hz. Muhammed (sav)⁷⁸ bilgi toplumu oluşturabilmek için hayatı boyunca gayret içinde olmuştur. Bunun için hem kendisi eğitim faaliyetleri sürdürmüş hem de ilim öğrenmenin herkes için gerekli ve zorunlu olduğunu bildirerek⁷⁹ ilmi faaliyetleri teşvik etmiştir. Ne var ki dinin belli bir dönem boyunca hayatın pek çok alanından büyük ölçüde uzaklaştırılması eşyanın, varlığın ve yaşamın aşkın değerini törpülemiş ve bazı toplumlarda bu değerın büsbütün yok olmasına neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak

⁷² Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.227.

⁷³ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s.29.

⁷⁴ Bayraktar Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, İşaret Yayınları İstanbul 2000, s.11.

⁷⁵ Çiğdem Ergüvenç, *Otizm Şart mıydı?*, İstanbul: Tisamat Basım, 1978, s. 48.

⁷⁶ Elçin Tapan, *Devam Eden Hikâyemiz, Ben Mutlu Bir Down Annesiyim*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.23.

⁷⁷ Fatih Malakçı, “Dua Eğitimi ve Öğretimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2006), s.87.

⁷⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 17

⁷⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 17

insanın hayatta kalması ve başkalarının yaşama hakkı anlamını yitirmiş, her şey gibi insan hayatı da değersizleşmiştir.⁸⁰

Kur'an-ı Kerimde bulunan Abese suresi; gözleri görmeyen bir insanın Rasulullah' a gelerek soru sormak istemesi ve Rasulullah' ın o anda kabile liderleri ile görüştüğü için Ondan yüzünü çevirmesini anlatan bir olayla başlar ve bizlere Kur'an-ı Kerimin hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa gönderildiği için özürlü bireyin de dışlanamayacağı ve toplumdaki diğer insanlarla eşit haklara sahip olduğu anlatılır. Bu anlayışın gereği olarak engelliler de eğitim hakkından mahrum edilmemeli ve bu hakları engellenmemelidir. Bunun için özel eğitimde gerekli tedbirlerin alınarak düzenlemelerin yapılması ve dünya standartlarına ulaştırılabilmesi için sürekli olarak gelişmelerin takip edilmesi gerekmektedir.

Din eğitiminin temel hedefi; yetişmekte olan nesillerin ruh ve beden gelişimini dikkate alarak, duygu, zihin ve heyecan dinamizmini bozmadan, tutarlı, şuurlu bir mü'min ve başarılı bir birey olarak toplumla bütünleşmesini sağlamaktır.⁸¹ Bu şekilde verilebilecek din eğitimi bireyin; olgun bir şahsiyet, güçlü bir karakter ve kuvvetli bir irade kazanmasına yardımcı olacaktır.⁸²

İslam eğitimi "iyi ve mükemmel insan yetiştirmektir"⁸³ şeklinde tanımlanır. Çünkü Allah, insanı en güzel şekilde yarattığını bildirmiştir.⁸⁴ Bu, İslam'ın insana bakış açısını belirleyerek insanın doğuştan masum ve iyi olduğunu gösterir. Yani insandaki bozulma doğuştan değil sonradan olmaktadır. Bu yüzden insan fitratı gereği eğitime müsaittir ve bu eğitimin gerçekleşmesi için de dinler gelmiştir.⁸⁵ Dinler, insanı menfi yönden etkilenmez (veya çok az etkilenir) hale gelinceye kadar etkileyerek⁸⁶ insana hayatın manasını öğretir, mesuliyet duygusunu geliştirir ve şahsiyet bütünlüğü sağlar.⁸⁷

İnsanoğlunun manevi boyutu göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Manevi gereksinimler ve psikososyal gereksinimler, fiziksel gereksinimlere

⁸⁰ Mehmet Ruhi Kalem, "Yaşlıların Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Problem ve Beklentileri (Huzurevi Yaşlıları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2006), s.4.

⁸¹ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, 3. Baskı MÜİFV Yayınları, İstanbul 1997, s.31

⁸² Kerim Yavuz, *Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Adana 1998, s.63.

⁸³ Muhammet Kutup, *İslam Terbiye Metodu*, Ali Özek (çev.), İstanbul: Hisar Yayınevi, 1977, s.19.

⁸⁴ K. Kerim, Tin Süresi 4. Ayet

⁸⁵ Bayraklı, *İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, s.107.

⁸⁶ Bayraklı, *İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, s. 20.

⁸⁷ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985, s.18.

göre daha soyut ve karmaşık olup aynı zamanda ölçümü de daha güçtür. Bu nedenle birey için daha net ve kolaylıkla ölçülebilen fiziksel gereksinimler öncelikle ele alındığı için manevi gereksinimler gözden kaçabilmektedir. Florence Nightingale; “Sağlık için manevi gereksinimler vücudu oluşturan fiziksel organlar kadar önemli bir öğedir, hepimizin gözlemlediği fiziksel durum zihnimizi ve ruhumuzu etkileyebilir. Bir birey ruhsal ve duygusal olarak yaralandıysa ve zarar gördüyse fiziksel hastalıklar da ortaya çıkabilir” demektedir.⁸⁸

Dini inanç ve değerlerin insan hayatına anlam kazandırma gibi önemli bir fonksiyonu vardır.⁸⁹ Dinin anlam verme özelliğini göz önünde bulunduran E.F.Schumacher, din olmadan modern hayatı yaşama tecrübesinin başarısız olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Jung, “hayatta anlam eksikliği henüz bugün önemi anlaşılamayan bir ruh hastalığına yol açacaktır.” demektedir.⁹⁰ Birçok araştırmada, bireyin yaşamı anlamlı bulması ile sağlık ve iyilik durumu arasında önemli ilişki olduğu belirlenmiştir Ross makalesinde yaşamın anlamını; “insanoğlunun en büyük görevi yaşamın anlamını tanımlamasıdır” şeklinde ifade ederken, Stoll ise “insan yaşamak için bir nedene gereksinim duyar ve eğer bu yoksa kişi ölmeye başlar” biçiminde açıklamıştır.⁹¹

Dini eğitim aşkın alanla ilgilidir. Çünkü din insaniyet ötesi hususlar içerir⁹² ve aciz kaldığı durumlarda varoluşsal bir ihtiyaç olarak Allah’a yönelen insana yardımcı olur.⁹³ İnsan, sahip olduğu maddi ve manevi varlığına gelebilecek herhangi bir zarar karşısında endişe duymaktadır. Bağlandığı değerlerin bir tehlike ile karşı karşıya gelmesi esnasında güvensizlik duygusuna kapılır, her şeyin sona erdiği vehmine düşer. Bu durumda insan kendisini yalnız hisseder ve kendisini kurtarabilecek bir yardımcıya ihtiyaç duyar. Kısaca insan ruhunun mutlaka bir desteğe ihtiyacı vardır. Tarih boyunca dini inançlar insana bu desteği sağlamışlardır. İnançlı insan kendini inanç bağıyla Allaha bağlar.⁹⁴ İnsan yüce bir yaratıcıya bağlanmak suretiyle, yaşadığı bu dünyada bulamadığı güveni temin etmiş olmaktadır. Bu güven duygusu gelip geçici olmayıp, tüm bedenini ve ruhunu

⁸⁸ Şafak Ergül ve Ayla Bayık, “Hemşirelik Ve Manevi Bakım”, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, cilt.8, Sayı.1, (Sivas 2004), s.37-44.

⁸⁹ Fromm, *Erdem ve Mühtuluk*, s.67.

⁹⁰ Kılavuz, s.71-86.

⁹¹ Ergül, s.37-44.

⁹² Günter, s.183.

⁹³ Gençtan, s.122.

⁹⁴ Ramazan Güvenç, “Stres ve Din Eğitimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1991), s.52.

kuşatan sürekli bir duygudur⁹⁵. Allah'ın sürekli kendisi ile birlikte olduğunu düşünen insan beden ve ruh sağlığı açısından daha sağlıklı olacaktır. Sonsuz kudret sahibi bir varlığa inanan bir kimse ruhunda bir ümit ve dayanma gücü bulur. Şartlar ne kadar menfi olursa olsun yine bir kurtuluş yolunun olduğunu bilir, ümitsizliğe saplanarak kalmaz. Çünkü Allah "Allahın emrine sarılız, zira o sizin yegâne dostunuz ve sahibinizdir. O ne güzel sahip ne güzel yardımcıdır"⁹⁶ buyurmaktadır.⁹⁷

İnanan insanın hayatta karşılaştığı zorluklarla mücadele edebilmesinde ona yardımcı olan bir diğer destek de kader inancıdır. Nitekim İslam inancına göre insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte başına gelebilecek her şey Allah katında bilinmektedir ve onun dilemesine göre cereyan etmektedir.⁹⁸ Aldığı din eğitimi sayesinde böyle bir inanca sahip olan bir kimse, üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra işin gerisini Allah'a bırakarak tevekkül eder ve böyle bir inanç ile yaşamda karşılaştığı çeşitli sıkıntıların yıkıcı etkisinden psikolojik olarak kendisini korumuş olur.⁹⁹

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren çeşitli sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya gelerek ızdırap çekmekte ve bu sıkıntı ve zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. İnsanoğlu bu mücadelede bazen yetersiz kalarak umut ve beklentilerini hatta dayanma gücünü kaybedebilir ve belki de çeşitli hastalıklara yakalanabilir. Burada devreye giren din ise sabır, fedakârlık, mücadele gibi duyguları canlı tutmak suretiyle hayatın acı ve ızdıraplarını hafifletir. Yaşam gücünü destekleyen motive edici bir güç olarak kişiyi psikolojik olarak korur.¹⁰⁰ Din eğitimi sayesinde insanlar sabrın ne demek olduğunu, her türlü sıkıntıya göğüs germenin mutlaka bir karşılığının olacağını öğrenir.

Bir kurum olarak bireylerin ve toplumların üzerinde etkileyici özelliği olan din,¹⁰¹ insanların birbirleriyle yakın duygusal ilişkiler kurmasını sağlar ve insana sosyal destek verir. Sosyologlar dinin en önemli fonksiyonlarından bir tanesi olarak sosyal destek fonksiyonuna değinirler. Durkheim'a göre

⁹⁵ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Baha Matbaası, 1970, s.6.

⁹⁶ Hac, 32/78

⁹⁷ Güvenç, s.53.

⁹⁸ Hadid, 57/22

⁹⁹ Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt.3, Sayı.2, (Samsun 2003), s.140-41.

¹⁰⁰ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: MÜİFV Yay, 1996, s.123.

¹⁰¹ Neda Armaner, *Din Psikolojisi*, Ankara: 1979, s.71.

dinin en önemli fonksiyonu sosyal bütünleşmeyi sağlamasıdır ki sosyal bütünleşme de sosyal desteğin ön koşuludur.¹⁰²

Din, yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik ederek insanın kendini daha iyi hissetmesine katkıda bulunmaktadır.¹⁰³ Doğru ve sağlıklı bir şekilde verilen din eğitimi; iyilikleri, sosyal adalet ve dayanışmayı desteklediği gibi, her türlü kötülüklerin azalmasına da yardımcı olur.¹⁰⁴ Din eğitimi, insanoğlunun sosyal ve fiziki çevrede yaşayabilecek hale getiren yardım kaynakları ile davranış kabiliyetlerinin düzenlenmesini içerir. İnsanın yaşama adaptasyonunu öngören eğitim; zorluklarla başa çıkmaya çalışan insanoğluna gereken verilerin hazırlanmasında öncülük etme rolüne sahiptir.¹⁰⁵

Dinin insan hayatında önemli bir yer tutması gelecekte daha güzel bir ömür sürülmesine imkân sağlayacaktır. Bu yüzden bireylerin yaşamlarını daha sağlıklı bir şekilde devam ettirmelerinde dinî inanç ve ibadetin etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.¹⁰⁶ Din eğitimi faaliyetleri sonucunda oluşan dini bilgi, duygusal ve davranışsal olarak insan yaşamında pratiğe dönüştürüldüğünde, stres konusunda etkili olduğu düşünülmektedir. Dini inancın somut göstergesi olan ibadetler dini pratikleri ihtiva eder ve insanın ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri vardır. Öğrenilen bu ibadetler, bilinçli bir şekilde yapıldığında insanın mutlu ve huzurlu olmasını sağlar. Bireysel olarak yapılan pek çok ibadet, insanı dünyanın keşmekeşliğinden, zorluklarından ve olumsuzluklarından kurtararak, insanın Tanrı ile bütünleşmesini, Tanrıda huzur bulmasını ve onunla trans hali yaşaması imkânını sağlamaktadır. İnsan olumlu ve olumsuz tüm duygularını, korkularını ve ümitsizliklerini Tanrı ile paylaşarak yardım diler ve aynı zamanda bir ibadeti gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşar. Kısaca ibadetler, Allah'a bağlanmanın şuuruna ulaşmış insanı, bunun sonucuna içtenlikle şükran ve minnettarlık duyguları içinde katılmasını simgeler. Güçlü ve sağlıklı bir dini inanç, bireyi mutsuzluğa götürebilecek bir takım olumsuz olaylara karşı koruyucu rol üstlenir. Kişi bu gibi durumlarda her defasında mutlak yaratıcısına yönelerek ruhunu teskin edebilme bilincine ulaşır.¹⁰⁷ Dini bilgi ve dini duygu düzeyinde kazanılan davranışlar, bireye yaşadığı sıkıntılarla başa çıkmada önemli rahatlamalar sağlar.

---

¹⁰² Çifçi, s.40.

¹⁰³ Çifçi, s.41.

¹⁰⁴ Ayhan, s.72.

¹⁰⁵ Tekin, s.63.

¹⁰⁶ Kılavuz, s.73-86.

¹⁰⁷ Tekin, s.64.

Dini inanç kişiye, sağlam ve güçlü bir maneviyat kazandırmaktadır. Böylece birey; hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücünü kendinde bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir.¹⁰⁸ Din eğitimi insana, yaşam mücadelesinde ve yaşanan zorluklarla başa çıkmada en büyük desteği sağlar. Eğitim insanları pek çok yönden şekillendirmekle kalmaz, iç dinamiklerini de geliştirmeyi amaçlar. İnsanın manevi gücünün kendi kendine yeterli olması için ortaya koyduğu çabalara rehberlik eder. Dinin, eğitime muhteva sağladığını bu muhtevanın uygulamasının da din eğitimi bilim dalı çerçevesinde gerçekleştirildiği bilinen bir gerçektir. Muhtevasını dinin bizatihi kendisinden alan din eğitimi bilim dalı; bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerini dikkate alarak uyguladığı metot ve tekniklerle kişiye yaşanan zorluklarla başa çıkma becerisi kazandırmaktadır. Din eğitimi insana sağladığı uygun düşünme ve akıl yürütme becerileriyle “olumsuz duyguları”, “olumlu duygulara” yönlendirme ve kanalize etme davranışı kazandırmakta ve böylece duyguları ve aklı eğitmektedir. Olumsuz olaylara karşılaşılan birey, hangi tür olaylar karşısında, nasıl düşüneceğini ve davranacağını bilir. Din eğitimi bu şekilde bireye destek olarak her zaman için bir çıkış yolu gösterir.¹⁰⁹

Özel Eğitim Gerektiren Bireyin ve Ailenin Din Eğitimi

Eğitimin amacı insanın mutluluğudur. Mutluluğun ilacı bilgi ve ilgidir. İlgı ve bilgiden yoksun bırakılmak, elem ve mutsuzluk doğurur. Özelliği ne olursa olsun her seviye ve durumdaki bireyin önünün açılması, bilgiye ve sevgiye kavuşması temin edilmelidir. Her bireyin mutlu olmaya hakkı vardır. Özel eğitim gerektiren bireyler için de var olan bu hakka erişimin, hakkın var olması veya verilmesi kadar önemli olduğu unutulmamalıdır.

Allah her insanı farklı yetenek ve meyilde yaratmıştır. “Allah yaratılıştan neyi dilerse onu artırır”¹¹⁰ ayeti de bunu vurgulamaktadır. Bu, insanlarda güzel söz şiir, yazı, akıl, v.s şeklinde farklılaşabilir. Bazı insanlar çeşitli sebeplerle zihin, beden v.b açıdan normalden farklı olarak toplumdaki yerlerini alırlar. Bunun sebeplerinin derinlemesine incelenmesi, şer problemlerine kadar dayanmakta olup felsefi anlamda, asırlardır bir çözüme ulaşılamamıştır. Bu yüzden bu tartışmayı buraya taşımak konunun sınırlarını aşmaktadır. Ancak, her ne kadar özel gereksinimli bireylerin gelişim düzeyleri normal bireylerden farklı olsa da gelişim ihtiyaçları birbirleriyle paralellik arz eder. Çünkü özel gereksinimli bireyler de normal bireyler gibi yemeye, içmeye, sevgiye, başarıya, toplumun bir bireyi olarak kabul görmeye ihtiyaç duyarlar.

¹⁰⁸ Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk, Remzi Kitabevi, s.227.*

¹⁰⁹ Tekin, s.63-65.

¹¹⁰ Fatır 35/1

Graz Üniversitesi (Avusturya) Öğretim Görevlisi Georg Hansemann, genel dua eğitimi ve engellilerin dua eğitimi hakkında bilgi veren *Gotteserfahrung und Gottesverlust* (Tanrı Tecrübesi ve Tanrısızlık) isimli eserinde, din eğitimleriyle alakalı olarak özel eğitim gerektiren çocukların; kendilerini tanrıya götüren bir köprü anlamına gelen sevilen bir insana ihtiyaç duyduklarından bahseder. Özel eğitim gerektiren çocukların inanması ve ibadeti sadece bir yetişkinin inanma ve ibadetinden pay almakla mümkündür. Özel gereksinimli çocukların çevresindeki dini desteklere bağımlılığı normal çocuklardan daha fazladır. Bu yüzden din eğitimcisinin özel gereksinimli çocukların dünyasına uyum sağlaması ve yaşam çevrelerini tanıyarak onların desteklerini alması gerekir. Çünkü manevi tedavide çocuğun çevresinin dikkate alınması önemlidir. Din eğitimcisinin ev ziyaretleri, veli toplantıları, anne-babaya mektup gibi bazı imkânları kullanarak özel gereksinimli bireyin yakın çevresini bilgilendirmesi çocuğun dini hayatını dolaylı yoldan etkiler. Burada; belli engel grupları için bizzat hazırlanacak özel dualar ve dini içerikli etkinlikler gibi manevi tedavi çalışmalarının yapılabileceğini de dile getirmek gerekir.¹¹¹

Özel gereksinimli çocuk zamanının büyük kısmını evde ailesinin yanında geçirmektedir. Dolayısıyla çocuğu ailesinden daha iyi tanıyan ve çocuk üzerinde daha etkili olabilecek hiçbir kimse yoktur. Bu da bizlere ailenin özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimi açısından ne kadar önemli olduğunu gösterir. Hanseman'ın ifade ettiği özel eğitim gerektiren çocukların "kendilerini tanrıya götüren bir köprü anlamına gelen sevilen bir insan ihtiyacı" en sağlıklı bir şekilde ailede giderilebilir. Eğer çocuk kendisine dini canlılık sağlayabilecek sevilen insanı, devamlı beraber olduğu aile bireylerinde bulursa belki çok basit bir dini hayat yaşayabilme olasılığı olabilir.¹¹² Özel eğitim gerektiren bireylerin dini hayatlarını harekete geçirmek için yapılacak çalışmalarda bireylerin dini alana yönelik ilgi ve sempati kazanabilmesi için eğitime çok küçük başarı deneyimleriyle başlanması gerekir. Özel gereksinimli bireylerle fiziksel ve ruhsal yönden ilgilenmek çok zahmetli bir iş olmakla beraber çekilen çile karşısında din eğitimcisi tarafından elde edilen başarı ise çok küçük bir başarıdır. Buna rağmen özel gereksinimli bireylerde en basit dini hayat belirtilerini uyandırmaya çalışmak bile anlamlıdır.¹¹³

Engelli bireyin durumunu kabullenebilmesi ve yaşamını mümkün olduğunca bağımsız olarak devam ettirebilmesinde ailesi ve yakın çevresiyle

¹¹¹ Georg Hansemann, *Gotteserfahrung und Gottesverlust*, Graz: Verlag Styria, 1966, s.70-83.

¹¹² Fatih Malakçı, "Dua Eğitimi ve Öğretimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2006), s.88.

¹¹³ Hansemann, s.69

beraber toplumun da engelli bireye karşı tutum ve davranışları önemli rol oynar. Olumlu benlik kavramı geliştirebilmesi ve kabul düzeyinin yüksek olabilmesi, öncelikli olarak bireyin engel durumuyla ilgili sağlıklı tutum ve davranışlar gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bunu gerçekleştirebilmesi için ailenin ve toplumun, engelli bireye verebilecekleri olumlu katkılar önemlidir.¹¹⁴

Ailede doğacak çocukla ilgili beklentiler bazen çocuğun ilerideki başarılarını içeren düş ve fantezilere dönüşür. Ancak doğumu izleyen günlerde çocuğun normalden farklı olduğunu öğrenilmesi tüm bu beklenti ve düşleri alt üst eder. Beklentilerle gerçek durum arasındaki farklılıklar arttıkça ailenin acısı daha da artar ve bu yeni durumu kabullenmesi daha da zorlaşır.¹¹⁵

Çocuğun normalden farklı olduğunu öğrenilmesi ve bunun ardından engelli tanısı alması ile birlikte, yetersizliğin derecesi ne olursa olsun ebeveynler hem kendi duygularıyla baş etmek, hem de toplumun farklı bireylere karşı oluşturduğu olumsuz duygularla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum aileler için daha fazla sorumluluk ve özveri gerektirir. Engelli bir çocuk; normal bir çocuğun büyüme sürecinde ulaştığı fiziksel, zihinsel, duygusal olgunluğa ulaşamamakta, yaşam boyu bakıma ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum aileleri maddi ve manevi birçok yönden yıpratır. Özellikle doğacak çocukla ilgili beklentilerden farklı olan bir bebeğin dünyaya gelmesi, aile içinde çok karmaşık psikolojik duyguların yaşanmasına neden olabilmektedir ki yapılan çalışmalar yaşanan bu duyguların doğal ve evrensel olduğunu gösterir.¹¹⁶

Ebeveynlerin problemlerle baş etme becerilerini etkileyen etmenlerin başında, aileye (büyüklük, kültürel yapı, sosyo ekonomik düzey ve alınan sosyal destek v.b.)¹¹⁷ ve çocuğa (özrünün türü, derecesi, v.b.)¹¹⁸ ait özelliklerin olduğu belirtilmektedir. Bu etmenler arasında en çok vurgulananı, ailenin aldığı sosyal desteğin niteliğidir. Ebeveynler eşlerinden diğer çocuklarından, kendi anne babalarından ve yakın akrabalarından aldıkları destekle yaşadığı

¹¹⁴ Gönül Erkan, *Ortopedik Özürlü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu, 1990, s. 18-19

¹¹⁵ Eripek, s.138.

¹¹⁶ Latife Bıyıklı, *Bedensel Özürlü Çocukların Benlik Kavramı (Aile Kabul Düzeyleri Açısından)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.Yay, 1989, s.5.

¹¹⁷ Neslihan Aksaz, "Bilgi Verici Danışmanlığın Otistik Çocuğu Olan Anne Babaların Kaygı Düzeylerine Etkisi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992), s.2.

¹¹⁸ Ayşegül Fırsıoğlu ve Hürol Fırsıoğlu, "İşitme Engelli Çocuğun Ailesi". Hasan Dağ, Rüveyde Bayraktar (Ed.), *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları içinde*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 1992, s.8.

problemlerle daha kolay baş edebilmekte ve sosyal hayata daha rahat uyum sağlayabilmektedirler.¹¹⁹

Ayrıca özel gereksinimi olan çocuğunun süreklilik gösteren bakım ve eğitim ihtiyaçlarının karşılamak için yaşamlarını güvence altına alma konusunda sürekli kaygı yaşayan aileler¹²⁰, ülkemizde engelli çocuklara gerekli bakım ve eğitimi verecek örgün ve yaygın kurum ve kuruluşların yetersizliği nedeniyle, yaşadıkları sorunların tümüne kendi olanakları ile çözüm bulmaya çalışarak bu mücadelede yalnız kalmaktadırlar. Anne babalar, çocuklarının yetersizliğine dair tanının konulmasından itibaren karşılaşabilecekleri birçok sorunla mücadele etmek durumundadırlar. Bu mücadelelerinde başarılı olabilmeleri için güvenebilecekleri profesyonel bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu desteğin eksikliği ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlarla mücadelelerindeki başarı olasılıklarının azalmasına neden olabilir.¹²¹

Ailenin karşılaştığı olumsuz durum ve tutumlarla mücadele edebilmesi, çocuklarının durumunu kabullenebilmesi, hayata yeniden uyum sağlayabilmesi ve çocuklarının aldığı eğitimin etkili ve kalıcı olabilmesi için aile rehberliği gibi destekleyici unsurlara gereksinim duyulmaktadır. Aile rehberliği; çocuğunun durumunu kabullenmesi ve gelişimine katkıda bulunabilmesi amacıyla ailelere psikolojik, mesleki ve eğitsel rehberlik hizmetlerinin verilmesi şeklinde ifade edilebilir. Yapılan araştırmalarda aile rehberliği kapsamında aile üyelerinden birine veya ailenin bütününe grup oturumları ile sağlanan desteğin önemli bilimsel ve psikolojik eksiklikleri kapattığı ve stresi azaltan bir faktör olarak ortaya çıktığı, kaygı düzeylerinde düşme, kabullenme düzeylerinde artma sağladığı ve engelli çocukların kardeşlerinin olumlu duygularını arttırmada etkili olduğu belirtilmiştir.¹²²

Engelli çocuk ebeveynlerinin üzüntü, kaygı, suçluluk duygularıyla yaşadıkları bilinmektedir. Bu duruma ailelerine çok az ya da hiç duygusal bağlılık göstermeyen çocuklarının yarattığı reddedilmişlik duygularının da eklenmesi, bu yüke dayanmayı daha da güçleştirmektedir. Bu nedenle pek

---

¹¹⁹ Yurdakul ve Diğerleri, (08.08.20008).

¹²⁰ Füsün Akkök, "Özürlü Bir Çocuğa Sahip Olan Anne Babaların Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme Aracının Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", *Psikoloji Dergisi*, Cilt.7, s.27-30

¹²¹ Ferda Yıldırım ve Zeynep Konk, "Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne/Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt.9, Sayı.2 (Sivas 2005), s.1-10.

¹²² Emine Ahmetoğlu, "Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004), s.44-45.

çok değişik duyguyla başa çıkmada ebeveynlere yardımcı olmak, gerçekçi bilgileri vererek duygusal destek sağlayıcı çalışmalar yapmak önemlidir.¹²³

Din, insana hayat ilgili bilgiler sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini de kapsayan bu bilgiler insanın kendine güvenmesini sağlamakta ve karşılaşılan problemlerle mücadele azmini artırmaktadır. Bundan dolayı insanın karşılaştığı sakatlık, hastalık vb. durum ya da olaylar karşısında yaşadığı gerginliklerle baş edebilmek için zaman zaman dini inanç ve değerlere başvurmaktadır. Zira kritik zaman ve durumların ortaya çıkardığı sorunlara karşı din, kişinin sahip olduğu inanç ve pratik çerçevelerin dışında daha makul davranışlar önerir. Dolayısıyla dini inanç ve değerler; öncelikle hayatın trajik dönemlerinde yaşanan yoğun gerilim ve sıkıntı anlarında gerçekliğin algılanabilmesi ve yorumlanabilmesi açısından -birçok insan için- temel referans noktası¹²⁴ olarak ferdin “anlama ve bilme” ihtiyacını hiç bir varlık sahasını dışarıda bırakmayacak şekilde karşılar.¹²⁵

Dinin eğitime etkisi ve eğitim olayına bakışı, eğitim olayının dinle ilişkisi üzerinde İzmir’de 1993 yılında yapılan bir araştırma, örneklemin dörtte üçünün din eğitimini gerekli gördüğünü ortaya koymuştur.¹²⁶ Ancak din eğitiminin hangi düzeyde olacağı veya bu eğitim çerçevesinde nelerin öğretilmesi çok önem taşımaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlara göre, deneklerden din eğitiminin gereğine inananların %7,1’i İslam’ın şartlarını öğrenmeyi yeterli bulmakta, %21,7’si Kuranı okuyup anlayabilecek bir eğitimi gerekli, görmekte, %18’i ahlaki kuralların, doğruluğun öğrenilmesiyle yetinmekte, %50,9’u ise dini öğrenmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹²⁷

Özel eğitim gerektirenlerin Din Eğitim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ise; bu bireylerin beden, zihin, duygu ve sosyal gelişimlerdeki özellikleri dikkate alınarak yapılacak eğitimle mümkün olabilecektir. Bu konuda 1998 yılında Çorumda yapılan bir araştırma, özel eğitim gerektirenlerin kendi durumlarını kavrayabilmeleri için din eğitimi ihtiyacı içinde olduklarını göstermektedir.¹²⁸ Bir yaklaşım olarak özel gereksinimli bireylere din eğitimi

¹²³ Gırlı, Alev Gırlı ve Diğerleri, “Zihinsel Engelli ve Otistik Çocukların Anne Babalarına Yönelik Grup Danışmanlığının Depresyon, Benlik Saygısı ve Tutumları Üzerine Etkisi”,

(12.08.2008)

¹²⁴ Mustafa Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, İstanbul: DEM Yayınları, 2005.s.113-114.

¹²⁵ Yümmi Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1988, s.36.

¹²⁶ Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993, s.155.

¹²⁷ Köktaş, s. 158

¹²⁸ Naci Kula, *Bedensel Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psiko-sosyal Unsurlar*, Çorum, 1998, s.6.

verilirken: 1. Sosyal unsurlar dikkate alınarak bireyin sosyalleşmesi ve dini pratiklere katılımına imkân verilmeli. 2. Bireyin psikolojik ve zihinsel durumu dikkate alınmalıdır. Özel gereksinimli bireylerin her grubunda farklı spesifik problemler olduğu için yapabilecekleri dini pratiklerde farklılaşmaktadır. Bu yüzden epilepsili bir çocuk ile histerisi olan bir çocuğun, hemen kızan aşırı duyarlı bir çocukla, çok zor kızan duyarsız bir çocuğun duâ eğitiminde takip edilecek yollar farklı olmalıdır.¹²⁹ Dini hayatlarının canlanabilmesi için dini bilgi ve pratiklerin özel gereksinimli bireylerin anlayabileceği şekilde basitleştirilerek verilmesine dikkat edilmelidir.

Özel gereksinimli bireyin durumu anlamasına yardımcı olacak genel ve özel dini bilgiler şu şekilde verilebilir:

Hayat ve insanın var oluşu, hayatın anlam ve önemi,

İmtihan olgusu ve insan, dünyanın bir sınav yeri olduğu,¹³⁰

Zorluklara sabır, sabretmenin Allah tarafından mutlaka bir karşılığının olduğu,¹³¹

İnsanın iman ile zorlukların altından kalkabileceği,

Suçluk, günahkârlık duygusu ve bireyin kendi durumu, kaza kader,

Sosyal denge, farklılıkların hayatın bir olgusu olduğu,

İnsanların kendilerine verilen nimetlerden mutlaka sorumlu olduğu

Görünüşün değil davranışların önemli olduğu,

Hayr ve şerrin iç içe olduğu, duruma rıza göstermek azmamak, isyana gitmemek gerektiği,¹³²

Ahret hayatının varlığı, cennet olgusu ve insanların tekrar yaratılacağı müjdesi.

Aynı olayı yaşadığı göz önünde bulundurularak aile de bu programa dâhil edilmelidir. Eğitimde Aile ile birlikte özel eğitim gerektiren bireylerin olumlu benlik kavramı geliştirebilmelerini, içinde buldukları durumu

¹²⁹ Hansemann, s.72-74.

¹³⁰ Mülk, 67/2; İnsan, 76/2; En'am, 6/16; Enbiya, 21/35; Bakara, 2/155; Kehf, 18/7; Hud, 11/7; Ankebut, 29/2; Tevbe, 9/126; Araf7/9; Hadid, 57/23

¹³¹ Yusuf, 12/18; Bakara, 2/45; Al-i İmran, 3/200; Bakara, 2/153; Al-i İmran, 37/120-125; Hud, 11/11; Nahl, 16/10; Fussilet, 41/34-35; Müzemmil, 73/10-11-16; Ra'd, 13/22; Tur, 52/48; Bakara, 2/156; Lokman,31/17; Müddesir, 74/7; Furkan, 25/75-76; Enfal, 8/46; Zümr, 39/10; Nahl, 16/96;

¹³² İnşirah, 94/5;

kabullenebilmelerini ve çevreye uyum sağlayabilmelerini mümkün kılacak bilgilere yer verilmelidir.

Bilgi, ihtiyacı olana verilmeli, onu isteyene engel olunmamalıdır. Kur'an, insanları dine davette Rasulullah' a güzel öğüt ve yumuşak huylulukla davranmasını öğütlenmekte ve insanlar arasında ayırım din nazarında kabul görmeyip, ayıplanmaktadır.¹³³ Özel eğitim gerektiren bireylerin din eğitimine olan ihtiyaçları diğer bireylerden daha fazladır. Çünkü onlar, içinde buldukları durumun, ümitsizlik kısır döngüsüne girmesinden, ancak dinin kurtarıcı eli sayesinde kurtulabilirler. Bunun için sağlıklı ve yeterli bir din eğitimi, normal fertler için gerekli, özürlü fertler için ise elzem olmaktadır.¹³⁴ Din eğitiminin bireysel ve toplumsal hayattaki gereği ve önemi tam olarak anlaşıldıktan ve uygulandıktan sonra çok daha iyi kavranacaktır.

Özel gereksinimli bireylerin dini yaşantılarına ve pratiklerine yardımcı olacak din eğitimcilerinin en büyük eksiklikleri konuyla ilgili bilgi ve tecrübelerinin yetersiz olmasıdır.¹³⁵ Alana ilgi duyan din eğitimcilerinin özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimi konusunda gereken bilgi ve beceriye sahip olmalarının yanında, verecekleri mesajların etkili olabilmesi için özel gereksinimli bireylerin güvenlerini ve sevgilerini kazanabilecek derecede sabırlı, sakin, merhametli ve iyiliksever gibi özelliklere de sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda din eğitimcisi yetiştiren kurumların da, özel eğitimle ilgili bilgi ve beceri kazandıracak formasyon derslerini öğrencilere öğrenimleri esnasında vermeleri gerekir.

Din eğitimi sayesinde din, bireyin hayatına inanç ve ritüellerle karışarak onun kendisi ve çevresiyle barışık ve anlamlı bir hayat yaşamasına imkân vermekte; ümitsizliğe ve boşluğa düşmesini engellemektedir.¹³⁶ Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin normalden farklı olmalarının getirdiği sorunlardan dolayı içinde oldukları duygusal burukluklar ve bunalımları aşmaları konusunda inançları; onlara yardımcı olacak, onları ruhsal yönden güçlü kılacak, bireysel ve sosyal hayatta kendilerini huzurlu ve başarılı hissetmelerine yardımcı olacaktır.

Çarpık ve yetersiz din eğitiminin nesiller üzerindeki zararlı etkilerinin her geçen gün daha fazla arttığı, genç yaştaki bireylerin şeytana, ateşe vs.

¹³³ Abese, 80/1-2

¹³⁴ Mehmet Emin Ay, "Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı",

¹³⁵ Hansemann, s.85.

¹³⁶ Ali Rıza Aydın, "İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt.9, Sayı.3, (2009), s.98.

tapma söylentileri ile bu dünyadan beklentilerini bulamadıkları gerekçesiyle intihar olaylarına kalkıştıkları gözlemlenmektedir.

Tüm bu veriler bize normal bireylerin dini tecrübeye ve Allah ile irtibata nedenli ihtiyaç duyuyorlarsa özel gereksinimli bireylerin ve ailelerinin de böyle bir tecrübe ve irtibata daha çok ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Bunun için özel eğitim gerektiren bireylere ve ailelerine diğer eğitimlerinde olduğu gibi, dini eğitimlerinde de daha fazla destek, ilgi ve yardım gerekmektedir. Manevi alana yönelik bir eğitim olan din eğitimi zaten zor bir alandır. Birde bu eğitim özel eğitim gerektiren birey ve aileleriyle ilgili olduğunda birçok sorunu da beraberinde getirecektir. Ancak yine de dini hayatın bir nebze olsun canlanmasına yönelik gösterilecek çaba özel eğitim gerektiren birey ve aileleri için anlamlı bir faaliyet olacaktır.

SONUÇ

İnsan karşılaştığı olayları doğal bir ihtiyaç olarak anlamlandırma ve açıklama çabası içindedir. Bu çaba kişinin gücünü ve imkânlarını aşan durumlarda daha da belirgin bir hal alır. Kişi olayı dini nitelikli veya dini nitelikli olmayan belirli bir nedene dayandırarak açıklama davranışı içine girer. Dini inançlar; yaşanan durumun boşuna olmadığı, bir anlamı olduğu ve sabredildiğinde mutlaka bir mükâfatının ve telafisinin olacağı şeklindeki olumlu duyguları bireye vererek ruhen rahatlamasına yardımcı olur. Bu nedenle dini inançlar insan yaşamının vazgeçilmezleri arasındaki yerini alarak canlılığını her zaman korumuştur.¹³⁷ İster dini nitelikli olsun ister olmasın olayları belli bir sebebe dayandırarak açıklama davranışı aslında bireyin öz saygısını korumasına, kendini güvende hissetmesine ve olayları kontrol altında tutmasına yardımcı olmaktadır.

Engel durumuyla karşılaşıldığı andan itibaren engelli birey ve özellikle anne baba yoğun bir araştırma ve mücadele içine girmektedir. Durumun düzeleceği ümidiyle maddi imkânlarını da aşarak tıbbi, eğitsel ve moral-destek gibi her türlü çareleri deneyerek bir çıkış ve çözüm yolu aramaktadırlar. Bu çareler içinde din de önemli bir yer tutmakta, özellikle çözümsüzlük anında bireye bir çıkış yolu göstermektedir. Tıbbi ve eğitsel çarelerin sonuç vermediği veya yetersiz kaldığı durumlarda yaşanan problemlerle beraber aile içi dengenin bozulduğu anlarda dine sığınma ve dinden manevi destek alma eğilimleri artmaktadır. Çünkü zorluklar karşısında en büyük motivasyon kaynağı yaratıcının varlığına inanmak¹³⁸

¹³⁷ Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din", A.Ü.İ.F.Dergisi, Cilt.28 (Ankara 1986), s.222.

¹³⁸ Hülya Alper, İmanın Psikolojik Yapısı, İstanbul; 2002, s.155.

olduğundan dini inançlar bireyleri ruhen rahatlatıp onlara psikolojik destek olmaktadır.

Engelli birey ve aileleri olumsuzluklarla baş ederken birtakım bilgi ve becerilere ihtiyaçları vardır. İhtiyaç sahiplerine bu bilgi ve beceriler verilirken olayın dini boyutu asla göz ardı edilmemelidir. Bunun için ruh sağlığı uzmanlarının ve bu konuda profesyonel destek verenlerin din olgusu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Her ne kadar “dini doğru”nun bilimsel veya metafiziklik gerçekliğini değerlendirmek ruh sağlığı uzmanının işi olmasa da danışan için geçerliliğinin ortaya konulması konusunda psikolojik danışmada kaçınılmaz olabilir. Koenig ve Pritchett şöyle bir örnek vermektedirler: Kendisini aşağılayan bir koca ile karşılıklı bağımlı ve yıkıcı etkileri olan bir ilişki yaşayan bir kadın hasta, kocasına saygı göstermesi ve ona boyun eğmesini söyleyen dinî inançlarından dolayı ilişkiye sınırlar getirme veya sonlandırma konusunda isteksiz olabilir. Eğer terapist, hastanın niçin böyle davrandığının motivasyonunu anlayamaz ise kadına yardımcı olması zorlaşır.”¹³⁹

Engelli bireye ve ailelerine özellikle ruh sağlıklarına etkisi açısından verilecek din eğitiminin daha fonksiyonel ve sağlıklı olabilmesi için; engelli birey ve ailelerinin özelliklerini ve sorunlarını belirleyecek dinin hayatlarındaki anlam ve önemiyle ilgili araştırmaların geniş örneklem grupları üzerinde yapılması önemlidir. Yapılacak bu araştırmaların sonuçlarını da dikkate alarak engelli birey ve ailelerine; hem yaşanan sorunları aşmalarına ve ruhen rahatlayarak sosyal hayata adapte olmalarına yardımcı olacak, hem de kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda anlara destek olabilecek dini bilgiler ve davranışlar dini eğitim aracılığıyla verilmelidir. Bu eğitimler planlanıp programlanırken ve hedef kitleye sunulurken bazı hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Engellilik durumuyla karşı karşıya kaldıklarında birey ve ailesi ilk önce bu olayın başlarına neden geldiğini sorgulamaya ve anlamaya çalışarak “neden ben”, “neden benim çocuğum” sorularına cevap aramaya çalışırlar. Bu durumun Allahın bir imtihanı ya da yapılan bir hatanın bedeli olduğunu düşünebilirler. Bu ve benzeri hususlar göz önünde bulundurularak engelli birey ve ailesine verilecek din eğitiminin ve dini bilgilerin önceliği tespit edilmelidir.

2. Engelli bireylere ve ailelerine hayat ve tecrübe merkezli bir din eğitiminin verilmesi önemlidir. Günlük yaşantılar dikkate alınmalı; onların kişilikleri, tecrübeleri ve tutumları değerlendirmelidir. Bunun neticesinde

---

¹³⁹ Ekşi, s.229.

elde edilen veriler ışığında pratik hayata yardımcı olacak şekilde din eğitimi planlanmalı ve uygulanmalıdır.

3. Engelli birey ve ailelerine dini bilgi akışı sağlama, emir ve yasaklar öğretme, dualar ezberletme şeklindeki bir din eğitimi yerine onları mutlu ve huzurlu kılacak ve psikolojik olarak rahatlatacak dini bilgi ve becerinin kazandırılmasına önem verilmelidir.

Yaşananları anlama ve anlamlandırma çabası dikkate alınarak dinin sıkıntı ve zorluklara yaklaşımı ve imtihan, sabır, şükür, tevekkül ve iman esaslarının rolü gibi dini konular üzerinde daha fazla durulmalıdır. Bu şekilde verilecek bir din eğitimi, bilginin öğrenilmesi sağladığı gibi öğrenilenin pratiğe aktarılacak hayata yansımada da başarılı olacaktır.

4. Engelli birey ve ailelerini rehabilite ederek ruhen rahatlatmak için teknolojik imkânlardan yararlanılmalıdır. Sosyal uyuma yardımcı olabilecek drama, belgesel, film türü programlar hazırlanmalıdır. Bu programlarda; toplumsal hayatla ilgili olarak günlük sosyal ilişkilere ve engellilere yönelik tutum ve davranışları kapsayan konular din ve ahlaki açıdan da işlenmelidir.

5. İlahiyat Fakültelerinin Din Eğitimi ve Din Psikolojisi hocalarının düzenleyebileceği bilgilendirici ve eğitici seminer ve konferanslarla engelli birey ve ailelerine ulaşılarak onlara psikolojik destek olunmalıdır.

Ancak bu eğitimlerin; düzenli ve planlı bir şekilde verilebilmesi, daha çok hedef kitleye ulaşılabilmesi ve eğitimin ilgili kişilerin ayağına gidebilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüyle iş birliği yapılarak engellilerin ve ailelerinin eğitim ve destek aldığı kurumlarda verilmesi uygun olacaktır.

Özellikle anneler, zamanlarının büyük bir kısmını çocuklarının eğitim aldıkları kurumlarda çocuklarını bekleyerek geçirmektedirler. Bu bekleme süresince aileler birbirlerine dertlerini anlatarak ve tecrübelerini aktararak her ne kadar birbirlerine yardımcı olup rahatlamaya çalışsalar da, zamanla bu diyaloglar kısır döngü içinde tekrar edilerek gereksiz zaman harcanmakta hatta bazen faydasız ve yersiz muhabbet ve değerlendirmelerle zaman kalitesiz ve verimsiz geçmektedir. Bu durum annelerin zihinlerini faydasız işlerle yorarak zaten bozuk olan ruh sağlıklarının daha da bozulmasını beraberinde getirmektedir. Moral ve destek amaçlı verilecek bu tür eğitim çalışmaları, ailelerin zihinlerini kendilerine faydalı işlere yönlendireceğinden hem zamanlarının verimli bir şekilde değerlendirilmesine hem de ruh sağlıklarının korunmasına yardımcı olacaktır.

Yaşadığımız dünyada hayatımızı etkileyen birçok engel ve zorlukla her an karşılaşabilmemiz mümkündür. Depremler, su baskınları trafik kazaları v.b. birçok sebeple her gün can kayıpları ve çeşitli acılar yaşanmaktadır.

Toplumun ruh sağlığının korunabilmesi adına yaşanan bu olumsuzluklarla başa çıkabilecek bilgi ve becerilerin bireylere mutlaka kazandırılması gerekmektedir. Bu bilgi ve beceriler kazandırılırken olayın dini yönü de asla göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle gerekli olan dini nitelikli bilgi ve beceriler okullarımızda yetişmekte olan bireylere planlı ve programlı olarak din eğitimi aracılığıyla verilmelidir ve bunun için ihtiyaç duyulan çalışmalar yapılmalıdır. Mesela, okullarda zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde “Dini başa çıkma” ile ilgili konular yer alabilir. Bu konular hazırlanırken psikolojinin ilgili araştırmalarından faydalanılmalı, özellikle din psikolojisi alanında yapılan araştırmaların sonuçları dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, Emine. "Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004.
- Akçamete, Gönül. "Türkiye'de Özel Eğitim", Süleyman Eripek (Ed.), Özel Eğitim (İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, ss.195-208.
- Akkök, Füsün. "Özürlü Bir Çocuğa Sahip Olan Anne Babaların Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme Aracının Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", Psikoloji Dergisi. Cilt.7, ss.26-39.
- Akkök, Füsün, Petek Aşkar ve A. Nuray Karancı. "Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne – Babalardaki Stresin Yordanması", Özel Eğitim Dergisi. Cilt.1, Sayı.2, Ankara 1992, ss.8-12.
- Aksaz, Neslihan. "Bilgi Verici Danışmalığın Otistik Çocuğu Olan Anne Babaların Kaygı Düzeylerine Etkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- Alper, Hülya. İmanın Psikolojik Yapısı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Armaner, Neda. Din Psikolojisi. Ankara 1979.
- Arslantürk, Zeki ve Tayfun Amman. Sosyoloji. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Ataman, Ayşegül. "Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitimi", Ayşegül Ataman (Ed.). Özel Eğitime Giriş içinde. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2005, ss.9-30.
- Ay, Mehmet Emin. "Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı", <http://www.igel-net.ch/downloads/ozurluocuklarinegitimindedinegitimiveogretim.pdf> (19.12.2009)
- Aydın, Ali Rıza. "İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi. Cilt.9, Sayı.3, Samsun 2009, ss.87-99.
- Ayhan, Halis. Din Eğitimi ve Öğretimi. 3. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Bahadır, Abdülkerim. "Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko- Sosyal Faktörler ve Din", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1999.
- Bayraklı, Bayraktar. İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli. 6. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997.
- Bayraklı, Bayraktar. Kadın Sevgi ve Temel Haklar. İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Bayraklı, Bayraktar. Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri. Cilt.10, 1. Basım, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2004.
- Bıyıklı, Latife. Bedensel Özürlü Çocukların Benlik Kavramı (Aile Kabul Düzeyleri Açısından). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.Yayınları, 1989.
- Bilgin, Beyza. Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. Din sosyolojisi. Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.

- Cavkaytar, Atilla ve İbrahim H. Diken. Özel Eğitime Giriş. Kök Yayıncılık, Ankara 2005.
- Cengil, Muammer. "Depresyonu Önlemede Dini İncanın Koruyucu Rolü", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi. Cilt.3, Sayı.2, Samsun 2003, ss.129-152.
- Çüceloğlu, Doğan. İçimizdeki Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Çağrı, Mustafa. Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Çamdibi, H. Mahmut. Din Eğitiminin Temel Meseleleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Çamdibi, H. Mahmut. Din Eğitiminde İnsan ve Hayat. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Çetinkaya, Zekiye ve Fatma Öz. "Serebral Palsili Çocuğu Olan Annelerin Bilgi Gereksinimlerinin Karşılanmasına Planlı Bilgi Vermenin Etkisi", Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. Sivas 2000, Cilt.4, Sayı.2, ss.44-51. <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/575.pdf> (10.08.2008).
- Çiççi, Aişe. "Hastalıklarla Başa Çıkma Dinin Rolü Kansere Hastaları Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2007.
- Darıca, Nilüfer, Ülkü Abidoğlu ve Şebnem Gümüşçü. Otizm ve Otistik Çocuklar. İstanbul: Özgür Yayınları, 2002.
- Diken, İbrahim H. (ed.). Özel Eğitim, Ankara: Pegem Akademi, 2008.
- Doğru, S. Sunay Yıldırım ve Emel Arslan. "Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt.39, Sayı.19, Konya 2008, ss.543-554.
- Doğru, S. Sunay Yıldırım. "Özel Eğitimde Kullanılan Alternatif Programlar", TUBAV Bilim Dergisi, Cilt.2, Sayı.1, 2009, ss.113-122.
- Duygun, Tolga ve Nilhan Sezgin. "Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi", Türk Psikoloji Dergisi. Cilt.18, Sayı.52, 2003, ss.37-52.
- Ekşi, Halil. "Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2001.
- Enç, Mitat, Doğan Çağlar ve Yahya Özsoy. Özel Eğitime Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987.
- Erçelebi, Hasan. "Aile ve Eğitim", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı.1, 1996, ss.60-64.
- Ergül, Şafak ve Ayla Bayık. "Hemşirelik ve Manevi Bakım", Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. Cilt.8, Sayı.1, Sivas 2004, ss.37-44.
- Eripek, Süleyman. "Engelliler ve Eğitimleri", Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.5, Sayı.1-2, (Ocak-Haziran 1992), ss.79-94.

- Eripek, Süleyman. Zihin Engelli Çocuklar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1996.
- Erkan, Gönül. Ortopedik Özürlü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu, 1990.
- Fromm, Erich. Erdem ve Mutluluk. Ayda Yörükkan (çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Fıfıloğlu, Ayşegül ve Hürol Fıfıloğlu. "İşitme Engelli Çocuğun Ailesi", Hasan Dağ, Rüveyde Bayraktar (Ed.). VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları içinde. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, (22-25 Eylül 1992)
- Gençtan, Engin. Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Girli, Alev, Arzu Yurdakul, Murat Sarısoy ve Mustafa Özkes. "Zihinsel Engelli ve Otistik Çocukların Anne Babalarına Yönelik Grup Danışmanlığının Depresyon, Benlik Saygısı ve Tutumları Üzerine Etkisi". <http://www.isikozelegitim.com/uploads/File/Ebeveynlere%20Grup%20Danismanliginin%20Etkisi.pdf> (12.08.2008).
- Görgü, Ertan. "3-7 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Gül, Emine. Kuran'da Engelliler. İstanbul: Akis Kitap Yayınevi, 2005.
- Gül, İdil Işıl. "Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği", *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar*. Işık Tüzün (drl.). İstanbul: Yelken Basım, Mart 2009, ss.17-99. <http://su-erg.advancity.net/uploads/pdf/HaklarRaporlarDerleme.pdf> (15.02.2010)
- Günter, Stachel. "Günümüz Ailesinde Din Eğitimi Din Eğitim Bilimi - Din Dersinin Öğretimi", Şuayip Özdemir (çev.), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt.3, Sayı.3, Samsun 2003, ss.173-192.
- Güvenç, Ramazan. "Stres ve Din Eğitimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1991.
- Hansemann, Georg. Gotteserfahrung und Gottesverlust. Graz: Verlag Styria, 1966.
- Kalem, Mehmet Ruhi. "Yaşlıların Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Problem ve Beklentileri (Huzurevi Yaşlıları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006.
- Karagöz, İsmail. Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Kılavuz, M. Akif. "Emeklilik Döneminde Çalışma, Boş Zaman ve Din Eğitimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt.11, Sayı.1, Bursa 2002, ss.71-86.
- Kırcailli-İftar, Gönül. "Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim", Süleyman Eripek (Ed.). *Özel Eğitim (İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı) içinde*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, ss.1-13.
- Kırcailli-İftar, Gönül ve Ayten Uysal. "Zihin Özürlü Öğrencilere Özel Eğitim Danışmanlığı Aracılığıyla Uygulanan Resimli Fişlerle Okuma-Yazma Öğretiminin Etkililiği", *Özel Eğitim Dergisi*. Ocak 1999, Cilt.2, Sayı.3, ss.3-13 <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (12/12/2009)

- Köktaş, Mehmet Emin. Türkiye’de Dinî Hayat. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Kula, Mustafa Naci. “Bedensel Engelli Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat edilmesi Gereken Psiko-sosyal Unsurlar”, Çorum, 1998.
- Kula, Mustafa Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt.1, Sayı.1, 2002, ss.234-255.
- Kula, Mustafa Naci. Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma. İstanbul: DEM Yayınları, 2005.
- Kula, Mustafa Naci. “İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Destegın Önemi “, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi. Cilt. VI, Sayı.2, 2006, ss.73-94.
- Kurt, Onur. “Zihin Özürlü Çocuk Annelerine İlişkin Algılamaları ile çeşitli Ailesel Değişkenler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi EBE, Eskişehir 2001.
- Kuzgun, Yıldız. “Özürlü Bireylere Rehberlik”, Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi, Cilt.1, Sayı.1 (Mayıs 1991), ss.10-16.
- Küçükcan, Talip ve Ali Köse. Doğal Afetler ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme. Ankara: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Malakçı, Fatih. “Dua Eğitimi ve Öğretimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2006.
- Mardin, Şerif. Din ve İdeoloji, Ankara: İletişim Yayınları, 1982.
- Mehmedoğlu, Yurdagül ve Ali Ulvi Mehmedoğlu. “Din Eğitiminin Yöntem Geliştirme Arayışlarına Psikolojinin Etkileri”, Akademik Araştırmalar Dergisi. Yıl.2, Cilt.7, Sayı.8, İstanbul 2000-2001, ss.65-74.
- Milli Eğitim Bakanlığı, “Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Özel Eğitim (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi)”, Ankara 2007, ss.1-59. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modul_pdf/141EO0010.pdf (12.12.2009)
- Muhammet Kutup. İslam Terbiye Metodu. Ali Özek (çev.). İstanbul: Hisar Yayınları, İstanbul 1977.
- Okuturlar, Mehmet H. Özel Eğitim, 2. Basım. İstanbul: Okuturlar Yayınları, 1975.
- Özbaydar, Belma. Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Baha Matbaası, İstanbul 1970.
- Özguven, İbrahim Ethem. Çağdas Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Ankara: PDRM Yayınları, 1999.
- Özşenol, Fuat, Vedat Işıkhın, Bülent Ünay, Halil İbrahim Aydın, Rıdvan Akın ve Erdal Gökçay, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi”, *Gülhane Tıp Dergisi*. 2003, Cilt.45, Sayı.2, ss.156-164. <http://www.gulhanemedicaljournal.org/pdf/pdfsGMJs58.pdf> (10.08.2008).
- Özyürek, Mehmet. Bireysel Farklılıkları İnceleme Yaklaşımları. Ankara: KÖK Yayıncılık, 2005.
- Özsoy, Yahya, Mehmet Özyürek ve Süleyman Eripek, Özel Eğitime Giriş, 9. Baskı, Ankara: Karatepe Yayınları, 1998.
- Pazarlı, Osman. Din Psikolojisi. Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Peker, Hüseyin. Din Psikolojisi. Samsun: Aksiseda Yayınları, 2000.

- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış açısının Tespiti", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,. Cilt.VI, Sayı.2, 2006, ss.37-72.
- Sarı, Hatice Yıldırım. "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi", Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. Cilt.11, Sayı.2, Sivas 2007, ss.32-39.
- Sarıçam, İbrahim. Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Sayar, Kemal. Ruh Hali. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Seyyar, Ali. Sosyal siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele. İstanbul: Türdav Yayınları, 2001.
- Sezen, Yümnü. Sosyoloji Açısından Din. MÜİFV Yayınları, İstanbul 1988.
- Sucuoğlu, Bulbin. "Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi", Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi. Cilt.2, Sayı.1, Ankara 1993, ss. 10-18.
- Sürücü, Özlem. Anababa- Öğretmen El Kitabı Dikkat Eksikliği Hiperaktivite ve Bozukluğu. İstanbul: Ya-Pa Yayın Pazarlama, 2003.
- Şahin, Semra. "Özel Eğitimin Tarihçesi", Ayşegül Ataman (Ed.). Özel Eğitime Giriş içinde. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2005, ss.49-70.
- Şahsuvaroğlu, Necdet Tuna. "Eğitilebilir Zihinsel Engeli Olan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri İçin Geliştirilen Mesleki Farkındalık Eğitiminin Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Özürlülük Araştırmaları. 2002. <http://www.ozida.gov.tr/araştırma/oztemelgosterge.htm> (12.12.2009)
- Tekin, Filiz. "Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2005.
- Turan, Ali. "Özel Eğitim Gerektiren Çocukların Problemleri, Din ve Aile Tutum ve Davranışları (Otistik Çocuklar Örneği)", Marmara Üniversitesi SBE. 2009.
- Turhan, Mümtaz. Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. 2.Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1959.
- Tümer, Günay. "Çeşitli Yönleriyle Din", A.Ü.İ.F.Dergisi, Cilt.28, 1986, ss.213-267.
- Usta, Mustafa. Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2001.
- Usta, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Özel eğitim Gerektirenlerin Din Eğitimi", Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı.6, 1999, ss.105-112.
- Uysal, Veysel. Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1996.
- Ünal, Nurten. "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi (Üniversiteli Gençler Üzerinde Bir Araştırma)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1998.
- Yaren, Cafer Sadık. Kötülük ve Teodise. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Yavuz, Mehmet. Otistik Çocuklara İletişim Becerilerinin Kazandırılmasında Kullanılan Öğretim Yöntemlerinin Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE. Konya 2008.

- Yavuz, Kerim. Din Eğitimi. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- Yıldırım, Ferda ve Zeynep Conk. "Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne/Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi", Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. Cilt.9, Sayı.2, Sivas 2005, ss.1-10.
- Yurdakul Arzu, Alev Girli, Mustafa Özekes ve Murat Sarısoy. "Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Stresle Baş Etme Yolları, Anne-Baba Farklılıkları",ss.1-8.
<http://www.isikozelegitim.com/uploads/File/Stresle%20Basetme.pdf>
(08.08.20008)